

REFLEKSije

O SMISLU NAŠE LITERATURE

(Predavanje na III. kongresu Zveze slavističnih društev FLRJ)

Rad bi vam na kratko in kritično opisal sedanje stanje naše književnosti, zlasti pesniške. Pesniške zaradi tega, ker je poezija bila in je vse do danes vendarle najtehtnejša veja naše literature. Govoril bom kritično, se pravi z mislijo, ki ima pred očmi smisel umetnosti, katerega noče in ne sme ne izgubiti izpred oči ne zatajiti. In še eno: téma, ki jo mislim načeti, je nena- vadno obsežna, zato imejte to moje predavanje samo za skopo nametane misli in mi tega ne štejte v zlo.

Vsa dejstva, ki jih opažamo v literaturi in umetnosti, govore o tem, da sta obe v krizi, in to ne samo pri nas. Znano nam je, da sta preživelii že veliko razdobj, v katerih sta si iskali novih smeri, v katerih sta morda blodili, vendar se mi zdi in mislim, da se to ne zdi samo meni, da je sedanja kriza težja in globlja, da sega neposredneje v bistvo umetništva kot takega in s tem tudi v bistvo človeka in da nam zaradi tega nalaga pozornejše raz- gledovanje in bolj kritično razmišljanje o tem, kar nam literatura in umet- nost nudita.

Govoriti bi moral pravzaprav o dvojni krizi literature, o krizi na zahodu in o krizi na vzhodu. Toda o naravi in vzrokih vzhodne sem že veliko pisal in govoril, zato se danes ne bom bavil z njo. To je literatura, živeča v ujetništvu neklih zahtev, ki niso in ne morejo biti v skladu z naravo umetniškega ustvar- janja. Ta literatura nam ni nevarna, kajti njena sugestivna moč je neznatna, četudi se ta ali oni naš manj nadarjeni pisec zgleduje po nji. Drugačna je stvar z literaturo svobodnega zahoda. Novatorska je in vsaj za naivno oko celo revolucionarna; vrhu tega je izrazito individualistična, artistično bogata, skratka zapeljiva za stremečega in nadarjenega ter iščočega literarnega tvorca. Za njen vzgled pa smo še posebno občutljivi zaradi tega, ker njena kriza časovno sovpada z nekim naravnim zastojem v naši literaturi, ki je tako rekoč moral nastopiti z velikim prelomom v naši zgodovini, se pravi z osvo- boditvijo. Toda o tem kasneje.

Silni dogodki v sodobnem svetu, kakor so: propad imperijev, osvoba- janje zaslužjenih narodov, preobrazba socialnih struktur v raznih deželah, razkroj verstev, ki jih nezadržno razjeda mogočno napredujoča znanost in naposled usodni dosežki le-te v astronautiki in nuklearni fiziki, nastanek atomskih bomb, — ti elementi so ustvarili v zahodnem svetu, ki ga iz razum- ljivih razlogov posebno prizadevajo, globok občutek nesigurnosti, nevarnosti in — nesmiselnosti življenja. Ta občutek se pripravlja že dolgo časa in ustvarja razpoloženje, ki se kajpada odraža tudi v umetnosti in literaturi. Od tod pojavi v književnosti, ki jih občutimo kot kritične in ki se nam zde, da uničujejo ali vsaj ogrožajo samo dragoceno bistvo umetnosti. Vera sveta o literaturi je bila in naša vera o nji je še vedno, da je duhovna moč, ki — morda ne da bi to zavedno hotela — pomaga človeku biti človek. Toda kako naj to misijo opravlja literatura, ki je prišla do razkroja, do atomizacije osebnosti, kakršno predstavlja eksistencializem in ki je vnesena tudi v lite- rarno produkcijo. Po njem se človek uresničuje v vsakem trenutku in je v

vsakem hipu nov in neodvisen od svojega prejšnjega jaza; teza, ki tako rekoč zanika celo kontinuiteto osebnosti. Toda ta literatura gre še dalje. Že Proust je nekoč izjavil in zapisal, da človeška osebnost ni nič drugega kakor *une simple collection des moments*; in danes imate v francoskem romanu vrsto mlajših pisateljev, ki pripovedujejo svoje romane v prvi osebi, notranje zgodbe ne osebnosti, temveč samo še zgodbe nekih psihizmov, če se smem tako izraziti. To pa pomeni že dejansko odpravo človeške osebnosti iz literature. Kako naj nas človeško vodi literatura, ki je od prepričanja o nesmiselnosti življenja prišla do grotesknega absurda in od tega kratko malo do oznanjanja absurda? Kaj nam more biti literatura, ki je spet pod vplivom eksistencializma prišla do popolne atomizacije človeštva in ki so ji vsi človeški kolektivi prazna utvara, kajti med človekom in človekom eksistira samo boj? Toda taka je zahodna literatura po svojem duhu in ta literatura uživa danes sloves duhovne avantgarde.

Naravno je, da so vsa ta stališča in pojmovanja morala privedi tudi do težkega razkroja literarnih in sploh umetniških oblik. Kakor se je v likovnih umetnostih desetletja pripravljala in vršila dekompozicija predmeta, ki je naposled privedla do popolne negacije, do njegove izločitve in do tako imenovane abstraktne umetnosti in kakor v muziki desetletja teče razkroj muzikalnih oblik in melodije, ki je danes tako rekoč atomizirana, tako je v literaturi na primer dosledno propadala fabula, ravno tako pa, kakor smo že videli, osebnost ali značaj, v liriki pa strnjena, prozorna izraznost, kar je naposled privedlo do tako imenovane hermetične poezije, ki je večidel nedostopna, ker je težko razumljiva ali sploh nerazumljiva in zato brez prepričevalnosti in sugestivnosti. Poezija, razdrobljena na poetizme. Mi pa se zavedajmo njenega izvora in pomena: kakšna naj bi sicer mogla biti poezija osebnosti, ki ni drugega kot *une simple collection des moments*, in osebnosti, ki je zaprta sama vase in izolirana sama v sebi.

Slovenska umetnost in literatura sta po moderni, se pravi po impresionizmu in simbolizmu, ves čas vzdrževali kontakt z artističnim dogajanjem na zahodu. Razen v redkih izjemah sta se ogibali ekstremnih pojavov in hodili neko solidno, varno pot, ki je temeljila na zdravem umetniškem instinktu. Na taki poti sta dočakali drugo svetovno vojno in osvobodilni boj, h kateremu sta prispevali pomemben delež. Toda spričo nacionalne osvoboditve in zmagovite revolucije se je zlasti literatura znašla v posebnem, in treba je priznati, nelahkem položaju. O tem sem že nekoč govoril. Opozoril sem na dejstvo, da sta z omenjenimi zgodovinskimi dogodki za literaturo odmrli dva važna nadosebna navdiha: narodnostno čustvo in socialna revolucionarnost, in sem ob tisti priliki svetoval, naj se literatura poslej tem intenzivneje orientira na človeka, navdihuje naj se ob njem, saj je naposled človek začetek in smisel vsake umetnosti. Za to bi bilo treba sredi burnega dogajanja najti neko novo mirnejšo in vase zamišljeno zbranost. In ker to ni tako preprosto, se mi je zdelo naravno, da je prišlo v tem trenutku v naši književnosti do manj plodnega zastoja.

V tem zastoju pa smo po daljši medvojni odrezanosti od zahoda znova dobili stik z njim in zgodilo se je, da je vrsta naših umetnikov ubrala drugačno pot, kakor bi bilo treba. Zaradi naše kratkotrajne rusko orientirane kulturne politike po vojni so bili nekoliko ugnetení, zdaj pa jih je fasciniral svobodnjaški duh zahodne Evrope in zaplavalí so z njenimi tokovi brez

kritike in brez kompasa. Danes služi dobršen del naših likovnikov abstraktni umetnosti in skoraj vsi mladi pesniki goje prej opisano hermetično poezijo. In kakor ne more razvit človek z umetniškim čutom brez pomilovalnega nasmeha in brez nekakšnega notranjega sramu gledati, kako drve za golo modo celo nekateri starejši likovniki, tako kljub vsemu ne more brez začudenja spremljati naše mlade poezije, ki v svoji hermetičnosti ne more biti nič drugega kakor spet samo moda. Vsak poznavalec ve, da se v literaturah kdaj pa kdaj pojavljajo pesniki samohodci in pozna nekatere take hermetične pesnike, ki jih morda ceni, morda tudi ne, prizna pa jim izvirnost in doslednost. Če pa se taki poeti pojavijo v trumah, nam mora biti jasno, da gre pri tem za modo in posnemanje, zlasti ko vemo, da je to danes dejanska moda vsepovsod, kakor je vsepovsod moda abstraktna umetnost. Spričo nerazumljivosti te nove poezije se je vsekakor treba vprašati, kako naj v tej obliki pesnikovo čustvo prehaja na nas in kakšno spoštovanje do svojih izpovedi imajo pesniki, ki jih tako neodgovorno odevajo v megle?

Vrhu tega pomeni ta privzeta umetnost za mislečega spremljevalca našega življenja dosti težko razočaranje še v drugačnem smislu. Z osvoboditvijo smo vendar postali Slovenci suveren narod, strnjen z drugimi jugoslovanskimi narodi v novo socialistično državo. Z osvobodilnim bojem in revolucijo smo si priborili enakopravnost in enakovrednost z vsemi narodi sveta. Živimo v občestvu, ki si popolnoma neodvisno in nenavadno umno in dosledno ustvarja svoj notranji red v skladu s socialističnimi načeli in s svojim človečanskim občutkom za demokracijo. Glede tega prizadevanja zavzemamo eno izmed prvih mest med narodi sveta in smo potemtakem najmanj res enakovredni člani zbora narodov. In to delo, ta notranja preobrazba nosita s seboj obilo nove duhovne in moralne problematike, ki je tehtnejša in bolj polna nove človeške vsebine, kakor sta ono iz trte izvito uresničevanje samega sebe in notranje opazovanje tega samouresničevanja, ki nam ju nudi avantgardistični zahod. Naša naravna smer bi bila: iskati svojih potov v skladu z resničnim stanjem stvari pri nas in z njegovimi apeli na našo človečnost. Iskati in najti svoj izraz, videti to našo moralno problematiko in iz nje graditi novo, življenjsko podobo človeka.

Toda naša umetnost? Ko se je obrnila od vzhodne nesvobode, se je slepo podredila zahodnim vplivom, dasi ne bi smela pozabiti, zakaj nam je vzhod nesprejemljiv in kako nam je zahod danes blizek samo zaradi svoje svobode, popolnoma tuj pa nam je po svoji življenjski orientaciji, po svoji miselnosti, po svoji čustveni vsebini in zato tudi po umetniških oblikah, ki smo se jim podredili tako brezpogojno. Namesto pogumne in samozavestne individualne poti smo pokazali nekritično oboževanje nečesa nam povsem neprikladnega. Pri vsem spoštovanju, ljubezni in občudovanju do kulturne preteklosti zahoda se moram v današnjem času vprašati, kaj nam danes nudi njegov duh. Resnično! Kaj bi z njegovo negacijo osebnosti? Za nas ni literature brez nje. Kakšna izolacija osebnosti? Ali ni to atomizacija človeštva? Toda niti atomi in njihovi delci ne eksistirajo samo kot tako imenovana plazmirana snov, marveč eksistirajo predvsem tudi v ogromnih sklopih, ki se zgrinjajo v telesa, v zvezde in meglenice in šele v takih sklopih proizvajajo čudež življenja. Nesmisel življenja? Če je nesmisel življenje samo, je vendar literatura o njegovi nesmiselnosti dvojni nesmisel. Po logiki onih obupancev pa je edini opravek umetnosti proizvajati absurd. Smisla življenja ne poznamo in

ga ne moremo poznati. Toda danes poznamo zgodbe človekove preteklosti in zaradi njih ne moremo ne verovati v smiselnost nepojmljivega vzgona v vsem življenju, posebej pa v človeku, vzgona, ki ga je od prokonzula in pitekanropa privedel do naše današnje podobe. Zvestoba in služba temu vzgonu je smisel in morala osebne eksistence, pa tudi eksistence kolektivov. Ali je res življenje absurd?

Ne, nam ni do takega odnosa do življenja in nam ne more biti do umetnosti, kolikor ta izvira iz njega. Na dnu obeh je občutek obupa in strahu. Obup in strah nad preintenzivnim preobražanjem sveta in vrhu tega najbolj otipljivo: obup in strah zaradi jedrske energije, podrejene uničujoči volji človeka. Skrb v tej zvezi ni brez osnov, toda tarnanje in obupavanje? S tarnanjem, ki ga poznamo tudi pri nas, ni mogoče spremeniti usode sveta. O nji bo odločala človeška pamet. In dejstvo, da človek obvlada jedrsko energijo, ima še drugo lice. Nisem še bral slavospeva temu velikanskemu izumu. A vendarle vsebuje ta strašna sila v sebi tudi možnosti za odrešitev sveta. Morda ga bo naposled vendarle zvarila v razumno celoto. In tak novi svet bi nemara razpolagal s popolnoma neslutnimi možnostmi razvoja. Ne, tudi ta zahodnjaški strah in obup nista po našem okusu. To razpoloženje se nam zdi podobno razpoloženju človeka, ki zaradi misli na neogibno smrt tarna, izgublja pamet in ne opravlja ne svoje naloge ne svojih dolžnosti.

Razočaranje nad našo literaturo, ki je kajpada ne zadeva v celoti, odklanjanje njenih nesmiselno prevzetih oblik in manir in deloma tudi duha, zavest o naši dozorelosti in vednost o tehtnosti naše nekdanje literature so mi narekovali te kritične besede. In še naslednji opomin. Nekoč sem predlagal: literatura naj se vrne k človeku, k višji viziji o njem. Danes pristavljam: vrne naj se k človeku in hodi svoja pota. Poišče naj si svojo izvirno pot v skladu s smislom našega življenja; samo to življenje nam je dano, samo z njim živimo, samo iz njega moremo biti globoko resnični, pretresljivi in novi in zase in za druge dobrotvorni, kakor je dobrotvorna resnična umetnost.

Josip Vidmar

RAZGOVORI

SLAVISTIČNI KONGRES

Na tretjem kongresu slavističnih društev FLRJ se je v štirih dneh na plenarnih in sekijskih zasedanjih zvrstilo okrog sto referatov in predavanj, kar pomeni, da je bilo obravnavanih okrog sto različnih tem s področja literarne zgodovine, jezikoslovja in metodike pouka. Spričo tako ogromnega števila tém je naravno in verjetno vsakomur že vnaprej jasno, da si je zelo težko, če ne kar nemogoče ustvariti popoln pregled nad dogajanjem na kongresu. Še mnogo teže pa je vse to dogajanje oceniti, opisati in označiti prizadevanja, ki so se bodisi samo sporadično pojavljala, bodisi prepričljivo uveljavila. Zaradi tega je tudi naravno in nujno, da je sleherno razmišljanje o kongresu mnogo bolj subjektivno, kakor pa je to sicer navada — saj vendar ni mogoče zahtevati od enega samega človeka, da bi res pozorno poslušal ali pa v kratkem času res natanko preučil vseh teh sto referatov, in si tako ustvaril potrebno podlago za kar najbolj pravično in vsestransko sodbo.